

SİNEMADA BİR YÖNDEŞME¹ ÖRNEĞİ: YAPAY ZEKA İLE HAKLAYICILAR² KARŞI KARŞIYA

Ulaş Başar Gezgin³

Sinema dünyasında bugün yapay zeka ve haklayıcılar gibi konularda birbirlerinden kopuk ve bağımsız olarak çok sayıda film yapılıyor. Ancak, bu ikisinin toplumda önem kazanması dolayısıyla film anlatılarında bu ikisinin er ya da geç kesişeceğini (buna yöndeşme ya da izleksel türdeşleşme adını veriyoruz ve bu nedenle, çoğu olumsuz temsillerle donatılmış haklayıcı filmlerinin olumluya çevrileceğini öngörüyoruz. Yapay zekalar güçlendikçe insanlık kendini bu anlatılarda daha da güçsüz hissedecek. Bu nedenle, haklayıcılar, teknik ve toplumsal açılardan bir kurtarıcı katına yüksel(til)ecek. Bu çalışmada, bu öngörüler nedeniyle, sinemada zihin felsefesi başlığı altında yapay zekalar, robotlar ve siborglarla ilgili belli başlı filmleri ele aldıktan sonra, şimdilik bu ilk izleklere göre daha az sayıda olan haklayıcı filmleri arasında öne çıkanlara değiniyoruz. Bu iki tür filmin kısa sürede sayıca artacağını düşündüğümüz için bu çalışmayı gelecekte tekrar tekrar bakıp daha da genişleteceğim bir başlangıç noktası olarak kurguluyoruz. Şimdi gelelim filmlere:

Sinemada Zihin Felsefesi: Yapay Zekalar, Robotlar ve Siborglar

Son zamanlarda, yapay zekayı, robotları, hibrid biçimsellikler olan siborgları ve klonlar ve androidler gibi türevlerini konu alan ya da bu öğelere yer veren Filmlerin sayısı oldukça arttı. Önümüzdeki yıllarda bu sayının daha büyük bir

---

¹ Türkçede 'Convergence' sözcüğüne karşılık olarak kullanılan bir iletişim bilimleri terimi. Bu bağlamda, izleksel türdeşleşme (thematic homogenization) kavramı da kullanılabilir.

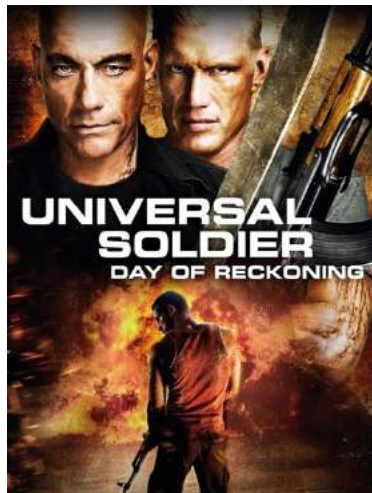
² 'Hacker'i, burada haklar, haklayıcı ya da bilgisayar korsanı olarak Türkçeleştiriyoruz.

³ Prof.Dr. Ulaş Başar Gezgin, E-posta: ulasbasar@gmail.com Twitter: @ProfUlas

hızla artacağını tahmin ediyoruz. Bu filmlerde zihin felsefesinin çeşitli kavramsallaştırmalarıyla karşılaşırız. Klasik zihin-beden ikiliğinin beyin-beden, bellek-beden, kimlik-beden vb. biçimde yansıtıldığını görüyoruz.

Yapay zeka biçimsizdir; robot, bedenli yapay zekadır. Siborglar ise ölü insanı üstün yeteneklerle diriltme ya da yaşayan bir insana yapay zeka yükleme gibi girişimlerle ortaya çıkan hibrid bir varlıktır. Siborg, var olan insan malzemesi üstünde çalışılarak oluşturulurken robot tümüyle yapaydır. Siborglar çoğunlukla askeri amaçlı olarak geliştirilir. Onlar herkes gibi görünürler, oysa öyle değildirler.⁴

The Machine (Caradog W. James, 2013) tam da böyle bir hibrid filmi. Film, aynı zamanda yaygın yapay zeka korkusuna bir örnek: Ya siborglar kontrolden çıkarsa... Siborglar, zombilerle benzer; üstün yetenekleri vardır, ancak bilinçli değildirler. Filmlerde siborglara bilinç de aşılanır. Fakat onların insanlaşması için bir başka eksik daha vardır: duygular. Neyin etik olup olmadığının belirlenmesi de bilinç ve duyguları gerektirir. Filmde ünlü Turing testi anılır. Oysa bu test, yanıltıcıdır: Testi geçme koşulu, iletişim kurulan bilgisayarın insanlara insan sanılacak kadar insansı gelmesidir. Oysa bu pratik testi, insansı özellikler taşımayan bilgisayarlar da kuramsal olarak geçebilir. Film boyunca, bilim etiğinin ayaklar altına alındığı görürüz. İnsan hakları kavramsallaştırmasının insan dışındaki zeki ve/ya da bilinçli varlıklar için ne ölçüde geçerli olabileceği tartışması ortaya çıkar. Akıllı bir makine bir makine midir, yoksa hukuksal ve etik olarak bir özne statüsünde midir?.. Ya ölmüş insanların bilinçlerinin makinelere aktarıldığı durumlar? Örneğin, filmdeki başkişinin kızının bilinci...

⁴ *Transformers* (yön.. Michael Bay, 2007, 2009, 2011, 2014, 2017) gibi filmler de yapay zeka konulu sayılabilir, oysa uzaylı zekasını konu alıyorlar. Uzaylı zekası, doğal da olabilir yapay da...

Bu yapay zeka-robot-siborg araştırmaları ve deneyleri, iki koldan gidiyor: Birincisi, devletlerin gizli güvenlik birimleri eliyle, ikincisi bu alanda etkin olan şirketler eliyle. Bir diğer üstün yetenekli siborg anlatısı, *Evrenin Askerleri*'nde (Universal Soldier, John Hyams, 2012) karşımıza çıkar. Gerçekten de belki yakın değil ama uzak gelecekte, seri asker üretimi söz konusu olacaktır. Bu askerlerin, önceki filmdeki siborglar gibi özne ve kimlik sorunları olacaktır. Bellekleri silinmiş, yerlerine sahte anılar yerleştirilmiştir. Onları üretenlerin düşman bellediklerini yok etmek üzere programlanmışlardır; ancak üretenlerin kontrolünden çıkarlar. Bol vurdulu kırdılı olan bu anlatıda, alttan alta bir sistem eleştirisi de vardır. Serinin ilerleyen sekanslarında bu beyni yıkanmış askerler, devletin onlara oynadığı oyunu fark eder. *Ghost in the Shell* filmi de (Rupert Sanders, 2017) beyinlerin ele geçirilmesi üzerinden gelişir. Bedenler değişirken beyinler taşınır. Yine bellek ve robotlar sorunsalının *Total Recall* filminde (Len Wiseman, 1990) işlendiğini görüyoruz. Gerçek anılarla sahteleri ve düşünle gerçek, anlatıda iç içe geçer. Psikografik, sosyografik ve holografik gerçeklik de öyle...

Ex Machina'da (Alex Garland, 2014) *Humans* dizisinde olduğu gibi bir başka izikle karşılaşırız: robot kadınlarla aşk. Fakat tersi ve diğer tür ilişkiler nadiren görülür; bu da ataerkil toplum yapısının bu filmlerin altyapısını oluşturduğunu gösterir. *Her* filminde (Spike Jonze, 2013), aşık olunan yapay zeka ise bedensizdir. Üstelik çoklu sevgi kavramı söz konusudur; yapay zekanın sevgiyi bizim yaşadığımız gibi yaşaması beklenir; ancak bu, gerçekleşmez. Başka bir film olan *Uncanny*'de (Matthew Leutwyler, 2015) ise cinsellik ve aşk, uysal bir robotu rayından çıkarıp kıskançlık ve intikamla dolduracaktır. Cinsellik ve aşk konu

alan robot ve yapay zeka filmleri, çoğunlukla ağlatıcı ya da dram içeriklidir. Uzun erimli mutlu karma çiftler görmeyiz.⁵ Konudan güldürü çıkaran bir istisna, *Seksi Robot* (Hot Bot, Michael Polish, 2016) filmidir...

Transcendence (Wally Pfister, 2014) filminde ölümden sonra yaşamın bir yolu gösterilir: Bilincini bir bilgisayar programına dönüştürmek. Bunun bir benzerini *Stargate Universe* (Andy Mikita, 2009-2011) dizisinde de görürüz. Ölüm artık yok olmak değildir; onun yerine bedensizleşmedir.

Ben, Robot'ta (I, Robot, Alex Proyas, 2004) suç işleyen robotları görürüz. Robotlar ve yapay zeka, suç ve hukuk ekseninde sık sık anlatı konusu olur. *Azınlık Raporu* (Minority Report, Steven Spielberg, 2002), *Person of Interest* (2011-2016) ve *Chappie* (Neill Blomkamp, 2015) ilk akla gelen örnekler. Bir diğer örnek ise *RoboCop* (José Padilha, 2014). Filmdeki akışı sağlayan, bu siborgun insani duygularıyla robotik programı arasında gidip gelmesidir.

Çok iyi bilinen 2001 yapımı *Yapay Zeka* filmi (A.I. Artificial Intelligence, Steven Spielberg) başkişi bir robot-çocuktur. Onun gözünden hayatı gözlemler, ona sempati duyarız. Yine yaygın bir izlek olarak robotların duygulanmasını görürüz. Duygulandıklarında ne olacaktır, onları insan saymalı mıyız... *Bicentennial Man*'de (Chris Columbus, 1999) insanlardan uzun yaşayan bir robotun dramını ve robotların sonunda insanlarla eşit haklara sahip olmasını görürüz. Yine asıl konu, özneleşme sorunudur. *Morgan* filmi de aynı konu gündeme gelir: Robotlarla insanlar aynı haklara sahip olmalıdır. Bir robotun

⁵ Benzer bir izleği Kemal Sunal'lı-Fatma Girik'li *Japon İşi* (Kartal Tibet, 1987) filmi de görürüz. Yine dram öne çıkar; robotlara mutlu son bahşedilmez.

yaşamına son vermek cinayet midir? *Automata* (Gabe Ibáñez, 2014) filminde robotlar, programlama ilkelerine uymaz, kendi başlarına buyruk hareket ederler ve hatta kendileri gibi robotlar yaparlar.

2036 Origin Unknown (Hasraf Dulull, 2018) filmi insanların yapay zekaya yönelik kuşkularına yaslanır. Ya yapay zeka bozulursa? Ya insanlık için bir tehdit haline gelirse? Fakat film, beklenmedik sonuyla benzer anlatılardan ayrılır. Bu anlatılarda yapay zeka genelde tekildir ya da *Her* filmindeki gibi başka yapay zekalarla bağlı olarak yine de birdir. Oysa robotlar ve benzerleri çoğuldur ve bunların hak arama mücadelesi, örgütlü bir yeraltı direnişi gerektirecektir. Buna bir örnek *Blade Runner 2049* (Denis Villeneuve, 2017) filmindeki klonlara özgürlük hareketidir.⁶ *Terminatör* (The Terminator, James Cameron, 1984) serisinde ise direnmesi gereken bu kez insanlardır. Skynet adlı yapay zeka programı öylesine güçlüdür ki direniş önderinin annesinin öldürülmesi, böylelikle önderin hiç doğmaması için geçmişe zaman makinesiyle ajan gönderir. İnsanlık güç bela galip gelir, ama daha sonra bu yengi'nin geçici olduğunun farkına varırız. Aynı korkunç güçlü yapay zeka imgesi, bir insanın yapay zeka denetimindeki bir hücreden çıkma çabasını konu alan *Infinity Chamber* (Travis Milloy, 2016) filminde de görülür. Hepsinden öte, bir efsane film olarak *Matrix* (Wachowski Kardeşler, 1999, 2003, 2003), serisi yapay zekayla uzaylı anlatısını iç içe geçirir.

Bu tür filmlerin tersine, *Robot & Frank* (Jake Schreier, 2012) gibi filmlerde, 'şirin robot' izleği öne çıkar. Bu filmlerde, robotlar tehdit değil, tam tersine

⁶ *Resident Evil* (Paul W. S. Anderson, 2002) gibi filmlerde artık Yapay zeka ve robotların ötesinde klonlar söz konusudur. Bunlar, asıllarıyla eşit görülmez.

insanların en sadık dostudur; bu açıdan köpeklerin yerini almışlardır, bir farkla: Onlardan çok daha zekidirler. Buna bir diğer örnek, *Arkadaşım Robot* (T.I.M., Rolf van Eijk, 2014) filmidir). Robot, *Robot & Frank* filminde bellek sorunlu bir yaşlının, *Arkadaşım Robot*'ta ise sevgiye aç bir çocuğun can yoldaşdır.

Elbette burada andığımız filmler dışında da yapay zekalar, robotlar ve siborglar gibi konuları işleyen filmler var. Ancak bunların da burada andığımız belli izlekler altında sınıflandırılabilceğini söyleyebiliriz.

Sonuç olarak, bu filmlerin çoğunlukla olumsuz olduğu, insanların konuyla ilgili kaygı ve korkularını yansıttığı, bunlardan beslendiğı ve bunları beslediğı görülüyor. Aslında birçok film, kuşkulu olmakta haklı, fakat asıl nedeni açıkça anlamıyorlar. O da şudur: Sermaye düzeninde yapay zekalar, robotlar ve siborglar gibi teknolojik ilerlemelerin kamu yararına kullanılması çok düşük olasılıktır. Kâr amacı güden şirketler ve askeri-siyasi üstünlük peşindeki devletler, bu ilerlemeleri kendi çıkarları için kullanacaklardır ve onların çıkarları tarihin başından bu yana görüldüğü gibi, halkın (ya da daha çağdaş bir ifadeyle yurttaşların) çıkarlarıyla (yine daha anlamlı bir ifadeyle refahıyla ya da yaşam kalitesiyle) uyuşmayacaktır. İnsanlığın çoğu için geriye kalan tek seçenek direniş olacaktır. Bu direniş, kendini haklayıcılarda (*hacker*) gösterecektir. Sokak direnişleri, kamu yararına kullanılmayan teknolojik ilerlemelerin işlerliğinin önüne geçemeyecektir. Bu nedenle, haklayıcı-eylemcilerin⁷ önemi daha da artacaktır. Son zamanlarda, bu konularda da çok sayıda film çekildi. Şimdi de bu filmlere bir göz atalım.

İyilikle Kötülük Arasında: Haklayıcı (Hacker) Filmleri Üzerine

Haklayıcılar (*hacker*), çoğu filmde ruh hastası, suçlu, paragöz, kibirli vb. olarak temsil ediliyor; az sayıda filmde ise kahraman, kurtarıcı vb. olarak tarif ediliyor. Her iki durumda da sinema temsilleri, haklayıcıların zekasından kuşku duymuyor. Bu tür filmlerin çoğunda, başkişi, beyaz, erkek ve Amerikalı...

Son zamanlarda en çok konuşulan haklayıcı anlatısı, *Mr. Robot* (2015-2017) isimli dizi. Burada başkişimiz şizofren ve toplumsal dertleri olan biri. Haklayıcılarla özdeşleşip yakınlık duymamızı sağlayan bir anlatı değil.

---

⁷ 'Hacktivist'in karşılığı olarak.

Film, 1. tekilden anlatımla ilerlemekle birlikte, kendini aklama yerine özeleştiri niteliği taşıyor. Zekice, sürükleyici bir kurmaca; fakat en sonunda beklenmedik bir iletiyle son buluyor ki – bu, ABD’yi ve onun izinli-izinsiz gözetim-denetim düzeneklerini haklı çıkarır nitelikte. O da şudur: Amerikan sistemini çökertmeniz Çin’in güçlenmesine yol açar; bu nedenle, sistemi çökertmek yerine, onu Çin saldırılarına karşı savunmalıyız. Çin tarafının ‘Kara Ordu’ olarak adlandırılan haklayıcıları devlet yanlıysken, ABD tarafının haklayıcıları kendi devletine düşmandır. Başkişinin aslında oyuna geldiği, kandırıldığı ortaya çıkar; yaptığı eylemler, yapmayı hedeflediklerinin uzağındadır. Bunlar beklenmedik sonuçlara yol açarak, Çin’in ekmeğine yağ sürer. Dolayısıyla, **Mr. Robot**, haklayıcı-eylemci dostu bir anlatı gibi başlarken, birdenbire bunun tam da karşıtı bir biçimde noktalanır. Oysa haklayıcı-eylemcilerin, devletlerin ve şirketlerin çıkarları için daha da yaygınlaştırdıkları izinli-izinsiz gözetim-denetim düzenekleri karşısında çaresiz kalacak yurttaşların yanında olacak tek güç olması beklenmelidir.

Hacker (Akan Satayev, 2016) filminde başkişi, tümüyle apolitiktir. Haklama işine geçimini sağlamak için girmiştir. İki amacı vardır: Para kırmak ve kendisinden daha ‘kıdemli’ olan Z gibi haklayıcıların takdirini kazanmak. Dolayısıyla bu filmde, haklayıcı, bir elektronik hırsızdan öteye geçmez. Haklamak, bu anlatıda suçtur; demek ki haklayanlar da suçlu sayılmalıdır. Bunun tersine, **Snowden** (Oliver Stone, 2016) filmi yarı-belgesel anlatımıyla haklayıcı-eylemcileri göklere çıkarır. Öte yandan, filmde, **Snowden** kişiliğinde haklayıcı-eylemci ile hakikat

savaşçısı (*whistleblower*⁸) iç içe geçer. Fakat gerçek yaşamda, *Mr. Robot*'ta gördüğümüz ileti yinelenir gibi görünür: **Snowden**, Rusya'ya sığınır. Bir devletle mücadele etmek, bir başka devlete sığınmayı getirir. Yine de **Snowden**'in gerçek yaşamda paylaştığı veriler, elektronik yurttaşlık hareketleri için oldukça değerli.

The Fifth Estate (Bill Condon, 2013) filminde ise Wikileaks ve **Julian Assange** konu edilir. **Assange**'in muhalifliği, dünya görüşüne değil, sorunlu çocukluğuna bağlanır ki bu, klasik bir ana akım psikoloji bakışıdır. Yanlış olmasına karşın ilgi uyandırır, bu nedenle birçok filmde kendine yer bulur. Neden yanlıştır? Çünkü bu çocukluk-muhaliflik (ya da suç) bağlantısı doğru olsaydı, her sorunlu çocukluğu olan, muhalif (suçlu); her sorunlu çocukluğu olmayan ise 'makbul vatandaş' olmalıydı. Bunun böyle olmadığını biliyoruz. Bu sahte bağ iddiası, bireylere özne olma hakkını vermez; onları geçmişlerinin bir tutsağına çevirir. Nasılsa 'normal' değillerdir. Bunun dışında da **Assange**, filmde olumlu bir kişilik olarak resmedilmez. Bu temsile göre, o, ilgi görmek için her şeyi yapabilecek bir kötü kişidir. Elbette, **Assange**, filmi bir karşı-propaganda ve yalan yığını olarak değerlendirecektir ve bu değerlendirmesinde de haklıdır. Yine de filmi beğenmediğini söylese de film, büyük ilgi uyandırır.

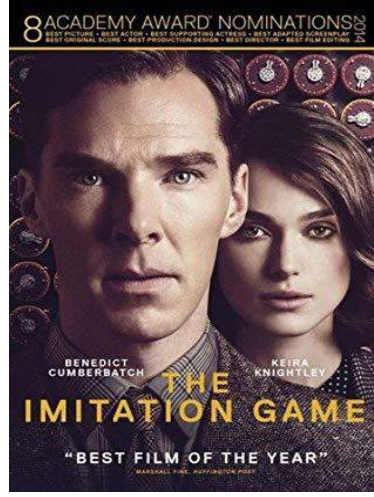
Öte yandan, bu iki film de teknik olarak haklayıcı tanımına tam anlamıyla uymaz; çünkü bunlarda bilgi, sisteme uzaktan girilerek elde edilmez; onun yerine gizli bilgiler içeren bilgisayarlardan fiziksel olarak kopyalama yoluna gidilir. Bu da aslında, aşağıda andığımız *Who am I?* (Baran bo Odar, 2014) filminde de geçen hem haklama hem de sahaya inme edimlerini içerir. Bu, yalnızca haklamaya göre daha zor bir iştir.

Who I am? filmi, kimi yönleri dışında 'Hacker' filmine benzer. Başkışı, kendi anlatımına göre, ezik bir tiptir; yeni arkadaşlarla tanışmasıyla haklama işlerini büyütür. Onun ve arkadaşlarının haklamadaki temel güdöleri, ünlü olmak ve eğlenmektir. Neo-Nazileri küçük düşürücü bir eylem içine girseler de ana çizgileri değişmez. Zevk ve sefa içinde yaşarlar. Öte yandan, filmin kurmaca boyutu düşündürür: Anlattıklarının ne kadarı gerçek ne kadarı uydurmadır, anlaşılamaz...

---

⁸ Bu sözcük, Türkçeye yaygın olarak 'muhibir' olarak çevriliyor; oysa bu, yanlış ve ideolojik bir çeviri. Neden? Çünkü Türkçede muhibirlik olumsuz bir durumdur; oysa hakikat savaşçısı, toplumun iyiliği için kendi rahatından feragat eder. Ayrıca bu tür bir çeviri, tarafını belli eder. 'Muhibir', bir hakikat savaşçısına, suçlu olan devletler ya da şirketler tarafından verilen bir ad olabilir. Oysa toplum açısından bu kişi, bir muhibir değil, gerçeği açığa çıkaran kişidir.

Untraceable (Gregory Hoblit, 2008) filmindeki haklayıcı seri katildir. İnsanları kameralar önünde vahşice öldürmekten zevk alır, bunları canlı yayınlayıp tık alır, ilgi toplar. Bu, olumsuz filmlere bir örnek daha. Olumlu bir örnek olarak ise **Alan Turing**'in kod kırmasını konu alan *The Imitation Game* (Morten Tyldum, 2014) filmini anabiliriz. Listeyi uzatabiliriz.

Bundan sonra haklayıcılar konusunda daha çok film çekileceğini öngörebiliriz; çünkü yapay zeka gibi film izlekleri yükselişte ve bunların panzehiri ya kaba kuvvet oluyor – ki insan soyunun gelecekte yapay zekayı kaba kuvvetle yenme şansı kalmayacak – ya da kodlama... Bu durum, çoğu olumsuz olan haklayıcı temsillerinin yeni filmlerde daha olumlu olarak tarif edilen kişiliklerle dengelenmesini sağlayabilir...